

SEDMA GLAVA

BIOGRAD I OKOLICA

1. *Sv. Ivan Evanđelist u Biogradu na Moru, 216 — 2. Sv. Kuzma i Damjan na Pašmanu, 221 — 3. Sv. Grgur u Vrani, 235 — 4. Sv. Toma u Biogradu, 240 — 5. Sv. Petar u Bubnjanima, 242.*

Biograd na Moru (*Belgrad*) osnovali su Hrvati onda, kada im nije bilo slobodno služiti se zadarskom lukom. Od Biograda su hrvatski vladari htjeli napraviti jedno od trgovačkih uporišta i kulturnih središta na Jadranu. Neko vrijeme su naši kraljevi stanovali u Biogradu, pa su ga nastojali opskrbiti svim za grad potrebnim ustanovama, u prvom redu biskupijom i samostanima. Tako su, prije ili poslije, učinili i u ostalim svojim gradovima, kao što su Nin, Knin i Šibenik.

Začetnik benediktinskoga života u Biogradu bio je kralj Petar Krešimir IV. Kraljevska zadužbina Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu, koja je kasnije nastavila živjeti pod imenom Sv. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu, najduže je trajala od svih glagoljaških opatija. O njoj se dosada najviše i napisalo. Među onima, koji su nastojali rasvijetliti njezinu prošlost, nalaze se, uz druge: Alačević G., Radić Franjo, Jelić dr Luka, Perković Kažimir, Pechuška dr Fr. i Badurina Odorik.¹

S ovoga je područja i opatija, a poslije viteški priorat Sv. Grgura u Vrani. — Neki još smještaju u Biograd² ili u njegovu blizinu³ i poznati samostan Sv. Bartula, koji je nekoliko puta spomenut u poveljama naših domaćih vladara i kojega je opat bio u kraljevskoj pravnji. Ali o tom Sv. Bartulu nećemo govoriti ovdje, nego u slijedećoj i u zadnjoj glavi ovoga odsjeka.

Benediktinke pak živjele su u Krešimirovoj zadužbini Sv. Tome u Biogradu, a kratko vrijeme, kao izbjeglice, i kod Sv. Petra u Bubnjanima (sl. 342).

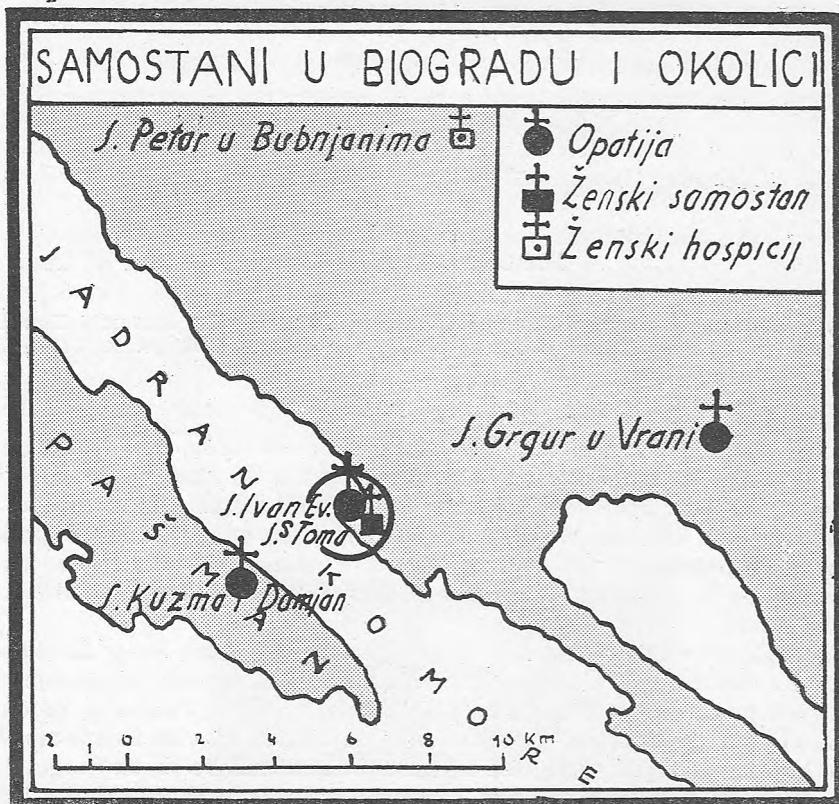
Izgleda da su se i na biogradskom području neki benediktinski samostani razvili iz ili preko glagoljaških redovničkih zadruga.

Čovjek bi očekivao, da će se u Biogradu i njegovoj okolici naći dosta građevinskih uspomena velikih i bogatih zadužbina, što su ondje cvale u vrijeme kraljeva naše krvi. Ništa od svega toga. Danas nije moguće niti tačno ubicirati bilo koji kraljevski samostan. Razlog je ponajviše u tome, što je Biograd 1126.

¹ Alačević, Il monastero e la chiesa dei SS. Cosma e Damiano sull'isola di Pasmano; Radić, O benediktinskom samostanu i crkvi SS. Kuzme i Damjana na otoku Pašmanu; Jelić, Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju; Perković, Rogovska opatija.....

² Schmitz, Histoire I, 262.

³ Kaer, Dvie opatije, 6.

Sl. 342. Samostani u Biogradu i okolici
Im. 342. Monasteria Belgradi et in eius districtu

godine bio do temelja porušen od Mlečana, i što su kasnije i grad i okolica, kao plodan i lako pristupačan kraj, dugo i često bili izvrgnuti neprijateljskim najezdama i divljem pustošenju.⁴

1. Sv. Ivan Evangelist u Biogradu

Osnovan je po naredbi i uz pomoć (*iussione et solatio*) kralja Krešimira IV 1059. godine¹ ili malo prije (*nuper*), a sagradili su ga monasi trudom (*labore*) vlastitih ruku. Spomenute godine dao mu je Krešimir privilegij kraljevske slobode (*absolutionis et libertatis kartulam*) u prisutnosti, i vjerojatno po savjetu, papina poslanika opata Majnharda (sl. 21). Majnhard je naime bio poslan u Hrvatsku, da provede reformne odluke, što ih je papa Nikola II bio proglašio

⁴ Rački u Radu Jugosl. akad. CXVI, 196.

1 — ¹ Barada naprotiv nastoji dokazati, da je ovo moglo biti jedino poslije 1061. godine (Rad Jugosl. akad. CCCXI, 189).

godinu prije u lateranskoj sinodi na poticaj monaha Hildebranda, kasnijega pape Grgura VII.

Kraljevskom slobodom Krešimir je, u duhu spomenutih reformnih odluka, izuzeo biogradski samostan ispod vlasti i grada i biskupa te ga oslobođio od svakoga osobnog i zemljišnog poreza (*ab omni fiscali tributo*). Jedino je samostan morao mjesnome biskupu svake godine *gratia karitatis* pokloniti na dan crkvenoga goda (27. prosinca) jedno janje i maleni sud (*ampullan*) vina. Sv. Ivan u Biogradu je, dakle, osnovan kao kraljevska zadužbina (*monasterium regale*).

— Tom je samostanu posebnim privilegijem Grgur VII priznao crkvenu slobodu.²

Prvi opat novoga samostana zvao se Andrija. Krešimir je, prema nekom interpoliranom dokumentu, toga uglednog predstojnika (*virum religiosum et hominibus dilectum*) i prve monahe pozvao iz samostana na otoku Žirju, pa je svojoj zadužbini darovao i čitavi otok Žirje i, kao glavni posjed, kraljevski zaselak Rogovo između današnjega mjesta Turnja i Filipjakova s velikom površinom zemlje naokolo. Na taj je način trideset i šest sela potpalo pod jurisdikciju biogradskog opata. Najveći dio plodnoga posjeda prostirao se između morsa jedne te Vranskoga jezera i Nadinskoga blata s druge strane. Osim toga je biogradski biskup Prestancije novom samostanu ustupio crkvu Sv. Kuzme i Damjana sa zemljama na otoku Pašmanu, kamo su se biogradski redovnici kasnije preselili.³

Uz ove i mnoge druge, darivali su ili pomagali Krešimirovu zadužbinu još kralj Zvonimir, kraljica Jelena, neki hrvatski velikaši i dvorjanici i crkveni odličnici. Osobito su to činili hrvatski plemići onda, kada su stupali u ovaj kraljevski samostan (*post tonsionem capillorum*). Prigodom posvete opatijske crkve 1076. godine, koju je izvršio splitski metropolita Lovre u prisutnosti papina poslanika opata Gebizona, biogradski su građani dragovoljno (*spontanea voluntate*) obećali davati monasima svake godine na obiljetnicu posvete desetinu od ploda maslina. Patrimonij opatije se povećavao također kupovinama i zamjenama za stoku.⁴ — Privilegije su joj potvrđivali najprije Zvonimir, a poslije utrnuća vladara hrvatske krvи mletački duždevi te ugarski kraljevi i hercezi.⁵

Radi ilustracije sredovječnih prilika zanimljivo je spomenuti, kako je neki samostanac Crnić na smrti ostavio ovom biogradskom samostanu crkvu Sv. Mihovila u Miranju — na putu između mjesta Vrane i Benkovca — i uz crkvu zemlju kao uzdarje, što mu je opat isplatio svotu potrebitu za otkup njegove sestre, koju su bili ugrabili razbojnici i prodali u ropstvo.⁶

Teško nam je pobrojiti sve starohrvatske crkve, što ih je posjedovala rogovska opatija prije seobe iz Biograda na Pašman. Osim matice Sv. Ivana

² Rački, Doc., 51—52, 96, 97; Smičiklas, Cod. dipl. II, 27, 283, 293; Lucius, De regno Dalm. et Croat., 95; Farlati, Illyr. sacr. IV, 2; Rački, Nutarnje stanje, 69; Klaić, Opis zem. II, 37, 38; Šišić, Povij. Hrv., 662.

³ Rački, Doc., 51—54, 86—87, 87, 107—108; Smičiklas, n. dj. II, 11—12, 27—28, 154, 182; Bianchi, Zara crist. I, 314.

⁴ Rački, Doc., 60, 108—109, 122, 161—175; Smičiklas, n. dj. II, 211; III, 99, 100; Farlati, n. dj. IV, 5.

⁵ Rački, n. dj., 111; Smičiklas, n. dj. II, 27—28, 106, 182, 219, 293—294; Ljubić, List, III, 387.

⁶ Rački, n. dj., 109—110; Smičiklas, n. dj. II, 40.

Sl. 343. Crkva Sv. Mihovila (sada Sv. Roka) kod Rogova
 (fototeka Konzervatorskoga zavoda, Split)
 Im. 343. Ecclesia S. Michaelis apud Rogovum

Evangelista u Biogradu i osim Sv. Mihovila u Rogovu (sl. 151, 240, 343), Sv. Mihovila u Miranju (sl. 129, 344) i Sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu, vjerojatno je već u ono doba postojala crkva Glavosijeka Sv. Ivana Krstitelja na rtu Pulja između Bibinja i Sukošana.⁷

I poslije nego su se redovnici Sv. Ivana Biogradskoga (*sancti Johannis Belgradensis*) preselili na otok Pašman kod crkve Sv. Kuzme i Damjana, sve do XVI i XVII stoljeća nazivali su oni novi samostan i dalje Rogovskom opatijom. Činili su to zbog toga, što je glavni posjed ove zadužbine bio još uvijek na kopnu, u Rogovu.⁸

Pa ni ime Sv. Ivana, kojega su ostavili, nisu odmah po preseljenju napustili. već su ga zadržali dodavši mu oznaku Sv. Kuzme i Damjana. Evo nekoliko oblika toga imena: *Monasterium sancti Johannis et sanctorum Cosmae et Damiani* ili *Monasterium sancti Johannis de Castello et monasterium sanctorum Cosmae et Damiani*, dapaće i samo: *monasterium sancti Johannis*.⁹

Na polju sjeverno od Biograda preko huma prema Vranskomu jezeru ima mjesto, koje se zove Opatija ili Patija, pa neki misle, da se ondje dizao ovaj

⁷ Jelić u Vjesn. hrv. arh. dr. III, 24. N. S. III, 113.

⁸ U Rogovu je osim crkve Sv. Mihovila bila i kuća, u kojoj su stanovali monasi, kada su onamo dolazili, da obrađuju polja (Bianchi, Zara crist. II, 158—159).

⁹ Smičiklas, n. dj. II, 106, 283; Klarić u Životu s Crkvom 1939, 177.

biogradski samostan.¹⁰ Drugi hoće, da ga je Krešimir osnovao u Rogovu blizu Biograda.¹¹ Treći, naprotiv, drže, da je on bio u samom gradu, jer kralj Krešimir u svojoj povelji govori o samostanu *nuper sito in eodem loco* (t.j. *in civitate*

Sl. 344. Crkva Sv. Mihovila u Miranju (fototeka Konzervatorskoga zavoda, Split)
Im. 344. Ecclesia S. Michaelis in Miranje

*Belgrado), a kralj Stjepan III Arpadovac: *sito in urbe, quae Alba vocabatur.*¹² Radi gore citiranoga naziva *de Castello* neki drže, da je samostan bio upravo usred Biograda pod kaštelom Matkovića.¹³ Ima više kombinacija zato, što je*

¹⁰ Rački u Radu Jugosl. akad. LXXIX, 167; Grgur Urlić-Ivanović precizira položaj samostana $2\frac{1}{2}$ kilometra sjeverno od Biograda kod Križa, jer puk to mjesto navodno zove: samostan davnih opata, Sutivan i Manastirina (Bullett. di archeol. e stor. dalm. IV, 43—44). — Tradicija je također, da je u Koševiću, između biogradskoga zaleda i Pakoštana, bio benediktinski samostan, što su ga porušili Turci. Iz Koševića je, navodno, na Pašman donesena slika, poznata pod imenom Gospe Tkonske (usmeno saopćenje o. Benedikta Celegina).

¹¹ Mihailović Stanislava, Uticaj benediktinaca, 21; Katić, Na vratima hrv. povijesti, 35.

¹² Alba je bilo latinsko ime za Biograd na moru.

¹³ Rački u Radu Jugosl. akad. LXXIX, 167; Smičiklas, n. dj. II, 106, 225, 293; Urlić-Ivanović Grgur, Albamaris—Biograd (Bullett. di archeol. e stor. dalm. 1881, 28, 43—44); Jelić, n. dj. III, 55, 57; Stošić u Croatia sacra 1934, 3; Badurina u Hrv. Straži od 7. VI 1935. — Smičiklas je pogrešno ovaj samostan *Sancti Johannis de Castello* smjestio u Split (n. dj. II, 456).

Biograd dva puta razoren do temelja i od Mlečana 1125. i od Turaka 1646. godine.¹⁴ Prva je katastrofa uništila samostan, a druga sjećanje na njegov položaj.

Sačuvala se Krešimirova povelja o utemeljenju i goticom napisan zbornik isprava ovoga samostana naslovljen *Libellus Pollicorion, qui et Topicus vocatur* ili *Liber donationum*, u prijepisu iz XIV stoljeća (sl. 208). Ovaj zbornik od 133 isprave i nekoliko manjih zapisa na pergameni jedan je od najstarijih rukopisa ove vrste kod nas. Jedno i drugo i još nešto isprava i spisa nekadašnje biograd-ske opatije čuva Državni arhiv u Zadru, u odjelu Sv. Kuzme i Damjana.¹⁵

Sv. Ivan Evandelist u Biogradu bio je benediktinski samostan. Opat ga je naime imao voditi *iuxta patrum instituta*,¹⁶ a to upravo traži sv. Benedikt u zadnjem članu svoje regule. Nadalje, u Biogradu je bio osnovan kraljevski samostan s kraljevskom slobodom i kraljevski je bio opskrbljen. Također je morao biti dobro uređen, tim više, ako je osnovan na poticaj papina legata, koji je i sam bio benediktinac i koji je došao u Hrvatsku, da, između ostaloga, reformira i samostane u duhu clunyjskoga pokreta. Do benediktinaca pak Krešimiru ni inače nije bilo teško doći, jer je u kraljevstvu već imao nekoliko njihovih cenobija.

Drugi papin poslanik, kardinal Augustin, izričito je 1103. godine naglasio, da je ondašnji opat Ivan u Biogradu bio vrlo pobožan redovnik i da je s braćom živio *regulariter*, a to, mislimo, ovdje znači po reguli sv. Benedikta.¹⁷ Benediktinski, a nadodajmo, i glagoljaški karakter Krešimirove zadužbine¹⁸ izvodimo napokon odatle, što su se monasi iz Biograda preselili do Sv. Kuzme i Damjana, svoje područne crkve na Pašmanu, a samostan Sv. Kuzme i Damjana bio je nedvojbeno i uvijek benediktinski i glagoljaški, od prvoga početka pa sve do svojeg prestanka prošloga stoljeća.

U Biogradu se sačuvala uspomena na monahe u imenu Fratarska kuća zapadno od kaštela Matkovića, a sjeverno od ruševine crkve, koja je imala tri apside.

¹⁴ Jelić u n. dj. VII, , ; Barada u Hrv. enciklop. II, 373; Ostojić, Turska najezda, 140.

¹⁵ Rački, Doc. pag. VI i 54, 161—175; Ljubić, *Libellus Pollic.*, 154; Šišić, Priručn., I, 228.

¹⁶ Rački, Doc., 53.

¹⁷ Farlati, n. dj. IV, 6; Smičiklas, n. dj. II, 11—12.

¹⁸ Njezine redovnike Bianchi (n. dj. II, 149) nazivlje monaci benediktini slavi.

---: Rački, Doc., 64, 112, 113, 126, 138, 160; Smičiklas, n. dj. II, 132, 218—219, 225—226, 358; Monasticon Illyricanum, fol. 95; Farlati, n. dj. IV. 7; V, 22; Bianchi, n. dj. II, 148—150; Kukuljević u Radu LXXXI, 5; Rački, Nutarnje stanje 206, 209; Rački u Radu XLV, 130; Bullett. di archeol. e stor. dalm. II, 51—52; III, 106; IV, 44; Klaić, Bribirski knezovi, 16, 17; Šišić, Povij. Hrv., 504; Iveković Č., Istraživanja starina u Biogradu (Ljetopis Jugosl. akad. god. 1930, 31, 148—150, 153); Nagy, Diplom.-paleogr. studije (Vjesnik drž. arh. 1925, 38); Perković u Narodnoj Tribuni od 31. VIII i 4. IX 1934; Bulić-Katić, Stopama hrv. narod. vladara, 119—121; Pechuška u Časop. katol. duchov. 1940, 20—27; Ostojić, Benediktinci glagoljaši, 27, 28; Makale Manfred, Šibenik i sjeverna Dalmacija, 169 — Šibenik 1939; Mandić, Rasprave, 288—290, 313—314.

2. Sv. Kuzma i Damjan na Pašmanu

Treće desetine XII stoljeća (1124/1125. god.) Mlečani su, na povratku s križarske vojne, potpuno razorili Biograd na moru. U toj nesreći stradao je i stari samostan Sv. Ivana Evandelistu, koji se, kako rekosmo, nalazio u Biogradu ili u njegovoj neposrednoj blizini. Gradsko se stanovništvo rastrkalo kojekuda, najviše u Skradin i Šibenik, jer su ova mjesta sakrivena u zatvorenom zaljevu. Biogradski biskup je prešao posve u Skradin, a biogradski monasi za prvo vrijeme su se vjerojatno bili sklonili u Šibenik kod crkve Sv. Krševana, koja danas nosi ime Sv. Antuna Opata.¹ Zbog boravka benediktinaca kod te šibenske crkve namjerimo se koji put na izraz *monasterium sancti Grisogoni de Sibenico*.²

Netom su prilike dopustile, prenijeli su monasi definitivno sijelo (*caput*) porušene opatijske na otok Pašman, dva kilometra sjeverozapadno od današnjega sela Tkona, na vrh oko 90 m visokoga brežuljka Čokova ili Čokovca (Čakovca, Čokovca) (sl. 108).³ Izabrali su ovo slikovito mjesto, jer su ondje već otprije posjedovali kapelu Sv. Kuzme i Damjana, koju im je bio darovao biogradski biskup Prestancije, a oko 1070. godine presudio kralj Krešimir.⁴ Mletački zavještači su raspršavajući biogradske posjede bili ovu kapelu predali zadarskomu biskupu, ali je ovaj doskora (1129. god.) vratio prijašnjim vlasnicima monašima.⁵

S Čokovca puca širok vidik na otocima obrubljeno more, a na kopno preko Ravnih Kotara i Vranskoga jezera sve do Velebita i Dinare. Čokovac je bio također strategijski važan položaj nad uskim Pašmanskim kanalom, jednakako kao i vrh onoga brda, na kojem se dizala opatija Sv. Mihovila na Ugljanu nad Zadarskim kanalom. Oba su ova samostana bila opskrbljena naročito jakim zidovima i kaštilima te su služili Zadru kao pomorske utvrde ili izvidnice. Osobito u ratobornom XIV stoljeću.⁶

Ovaj pašmanski samostan vrela poznaju pod raznim imenima, kao: *Sancti Damiani*, *Sancti Damiani de Monte*, *Sancti Damiani de Jadria* (ili *de Jadra*,

² — ¹ Lucio, Memor. di Traù, 32; Smičiklas, Cod. dipl. II, 283, Rački u Radu Jugosl. akad. XXVI, 159; Bullett. di archeol. e stor. dalm. a. 1880, 106; a. 1881, 158.

² Monasticon Illyricanum, fol. 94'.

³ Ime Čokovac od ptice čok (= kos).

⁴ Prema Bianchiju govori se, da je u Tkonu bio osnovan samostan već 918. godine (Bianchi, Zara crist. II, 132). Drugi dodaju, da je on bio benediktinski (Rubić, Naši otoci, 105). Ritig pak drži, da je rogovsko-tkonski samostan Sv. Kuzme i Damjana utemeljen polovinom XI stoljeća, od biogradskog biskupa Teodorika I, na otoku Pašmanu (Ritig, Glagoljica u našim krajevima, 49). I nadbiskup Mate Karaman, koji je ujedno bio opat Sv. Kuzme i Damjana, piše, da je opatiju Sv. Ivana Evandelistu u Biogradu papa Lucije II združio s opatijom u Tkonu (Nadbiskupski arhiv u Zadru: Nona, Atti, fasc. I, n. 37). Kukuljević, međutim, vidi u Biogradu na moru tri muška benediktinska samostana. Jedan je Sv. Kuzme i Damjana osnovan 918. godine i kasnije preseljen u Tkon, drugi je Sv. Ivana Evandelistu osnovan 1059. i kasnije preseljen u Rogovo (Rad Jugosl. akad. LXXXI, 5, 6), a treći Sv. Bartula osnovan 1069. godine (n. m.). Sve su ove tvrdnje bez dokaza i osnova.

⁵ Smičiklas, n. dj. II, 39—40; Farlati, Illyr. sacr. V, 55.

⁶ Farlati, n. dj. IV, 4—5; Rački, Doc., 86, 107—108; Smičiklas, n. dj. II, 11—12; Lucio, n. dj., 495; Lucius, De regno Dalm. et Croat., 214.

tj. zadarske biskupije), *Sancti Damiani de Piscimago, Sanctorum Cosmae (ili Cusmae) et Damiani de Monte ili de Monte Jadrensi (Jadrensis dioecesis, districtus Jadrae), de Tcun (Thcun, Ticcun, Tcon, Tchon), de monte villae Tconi, de insula Tconi, Čokovac.* Po glavnom posjedu u Rogovu, često se susreće i pod oznakama: *Sancti Damiani de Rogova, de Rogove, de Rogoa, Rogovitnum, de Rogovo, de Rogobo, de Rogovo (po koji put grieškom: de Rouogno, de Rogono, de Rogona, de Ragone i de Rogoscio).*⁷

Ova se zadužbina zbog kratkoće ponajčešće nazivala samostanom Sv. Damjana. Dapače se radi njega i Pašman koji put zvao otokom Sv. Damjana (*insula sancti Damiani*).⁸ Inače opatijska crkva nije bila posvećena samo sv. Kuzmi i Damjanu nego još i sv. Antemiju, sv. Leonciju i sv. Euprepiju.⁹

Ugarsko-hrvatski kralj Stjepan III 1166. godine i poslije njega nekoliko drugih kraljeva, a papa Aleksandar III 1178. godine i poslije njega nekoliko drugih papa ponovno su potvrdili preseljenoj zadužbini sva stara prava i stečena dobra. Kraljevi su tom prigodom naglašavali, da i svi došljaci na posjedima opatije potpadaju pod sudbenu jurisdikciju monaha, a pape, da je samostan slobodan od crkvene desetine, i da mu se opat mora birati po reguli blaženoga Benedikta (*secundum beati Benedicti regulam*). Benediktinski karakter Sv. Kuzme i Damjana i inače je mnogo puta istaknut u sredovječnim spomenicima.¹⁰

Godine 1174, ili malo prije, odrekao se uprave domaći opat Nicefor, a na njegovo je mjesto došao Oton iz Lombardije.¹¹ Ovaj stranac je vjerojatno bio pozvan u tkonsku opatiju radi reforme, kako su monasi iz njegove domovine bili pozvani, dvadesetak godina prije i desetak godina poslije, na otok Krk radi istog razloga.

Opatija Sv. Kuzme i Damjana je u XIII stoljeću bila nešto popustila u redovničkoj stezi. Zato je papa Klement IV odredio (1268. god.), neka je reformiraju cisterciti i neka je podvrgnu svojoj opatiji u Topuskom, koja se nalazila na teritoriju zagrebačke biskupije. Papa je tako odlučio na molbu samih pašmanskih monaha, koji su bili izgubili svaku nadu, da bi se mogli reformirati preko članova vlastitoga reda. Uostalom je ova papina odluka bila u skladu s ondašnjom praksom, prema kojoj je već IV lateranski koncil

⁷ Vat. arhiv: Obl. et sol. 76 f. 40'; Reg. Vat. 1563 f. 263; Arm. XXIX tom. 31 f. 63'; Valier, Visit. Jadren., f. 76'; Arhiv Sv. Kuzme i Damjana u zadarskom Drž. arhivu, kutija VI; Smičiklas, n. dj. II, 61; IV, 115—119, 219, 260; V, 345; VIII, 90, 269; IX, 53; X, 160, 465; XII, 346—348; XIV, 311—312; Fejér, Cod. dipl. tom. X vol. II, 161; Theiner, Monum. Slav. Merid. I, 481; Ljubić, List. II, 145; Klaić, Acta Keglevichiana (Monum. XLII, 2); Monasticon Illyricanum, f. 95; Vučetić A., Lokrum i odnosa Dubrovnika s Mlećima, 62; Jelić, Povj.-topograf. crtice, 78; Gunjača, Repertorium u Starin. XLII, 275, 280; Drž. arhiv u Zadru: Proveditoria generale, tit. VIII rubr. 27, posiz. 1516 od 1809. god.); Miscellanea I, 7; Perković u Narodnoj Tribuni od 4. IX 1934; Zjačić, Spisi zad. bilježnika, 17, 41, 56, 83, 129—130, 187.

⁸ Ljubić, List. III, 172; Jelić u Vjestn. arkiva III, 136, 140, 257, Zjačić, n. dj., 149, 163.

⁹ Smičiklas, n. dj. XIV, 190; Starohrv. Prosvj. III (1897), 66.

¹⁰ Smičiklas, n. dj. II, 106, 154—156, 182—184, 219—221; V, 469; VIII, 261; IX, 250—251, 493—494; X, 465—466; XI, 106, 158, 170—171, 181—183, 211—213, 360—361; XII, 508—510, 519—520, 544—546; XIII, 390; XIV, 46—50, 169—171, 306—307, 311; Farlati, n. dj. IV, 7—8; Ljubić, List. III, 347.

¹¹ Smičiklas, n. dj. II, 135.

(1215. god.) bio pozvao cistercite, da sudjeluju u reformi benediktinaca. Na drugom mjestu smo spomenuli, kako su cisterciti poslije navedenoga koncila bili pokušali reformirati i samostan Sv. Jurja Koprivskoga na Zrmanji. Sa svim tim tkonski je samostan i dalje ostao benediktinska opatija po prijašnjem uređenju.¹²

*Sl. 344a. Crkva i samostan Emaus u Pragu
Im. 344a Ecclesia et monasterium Emaus Pragae*

Jedan od trojice, koji su se borili za hvarsку stolicu poslije smrti biskupa Grgura (1313—1322), bio je Luka, opat Sv. Kuzme i Damjana. Splitski metropolit priznao je valjanim izbor splitskoga primicerija Stjepana, drugoga natjecatelja, i njega postavio biskupom u Hvaru. Usprkos toga Luka se dao konsektrirati od trogirskoga biskupa Lampredija. Parnicu, koja se vukla tri godine, Rim je riješio u korist Luke, i on je u Hvaru biskupovao do, barem, 1337. godine.^{12a} Lukin nasljednik na opatiji, Martin, bio je izabran za šibenskoga biskupa 1344. godine. On je prije toga (oko 1338. god.) isposlovao od Benedikta XII pravo slobodnoga biranja opata, dok je popunjavanje ostalih opatija bilo pridržano papi.^{12b} Opat Grgur nalazio se 1349. godine u papinskoj kuriji u Avignonu. Taj je 1358. godine dobio od pape Inocencija VI *conservatoriam* za

^{12a} Smičiklas, n. dj. V, 469; Fejér, n. dj. tom. IV vol. I, 209; Theiner. Monum. Hungar. I, 293; Potthast, Regesta II, 1640 n. 20395; Janauschek, Orig. cisterc. I, pag. XIV, LXII.

^{12b} Delci, Indices: 560 f. 387', 400', 431'; 564 f. 162; Farlati, n. dj. IV, 251—252.

^{12b} Delci, Indices: 565 f. 361', 570 f. 260, 574 f. 762; Eubel, Hierarchia I, 66, 449.

svoj samostan i zaštitu od samovolje mletačkih činovnika.^{12c} Pašmanskoga monaha Dominika imenovao je papa Klement VI 1346. godine kolektorom desetina za područje bosanskoga bana Stjepana, a monaha Kuzmu 1355. godine papa Inocencije VI postavio opatom Sv. Ambrožija u Ninu^{12d}

Sve ovo, kao i ekspedicija u Češku 1346. godine, svjedoči, da je u nekoliko decenija XIV stoljeća kod Sv. Kuzme i Damjana živjela ugledna redovnička zajednica. Ali to nije odveć dugo trajalo. Već je papa Urban VI 1382. godine povjerio ostrogonskomu nadbiskupu, neka odredi sposobna opata za Rogovo. Ako ga ne bude mogao naći među benediktincima, neka na čelo opatije postavi franjevca Fridrika Jurjevića iz Zadra, koji u tom slučaju mora prijeći u red sv. Benedikta.¹³ Tako je učinjeno, ali izbor ovoga franjevca pokazuje slabost ondašnje monaške obitelji na Čokovcu.

U duhu srednjovjekovnih običaja i kod ovoga samostana su se dolazili miriti (*facere concordiam*) zavađeni knezovi i gradovi. Tako se 1289. godine na Rogovu pomirila obitelj Šubića (ban Pavao i njegov brat Juraj) sa zadarским plemićima.¹⁴

Monasi Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu vrlo rano su propagirali kult bezgrešnoga začeća Majke Božje, jer su se držali tradicije svojega reda, koji je prvi na Zapadu uveo svetkovinu u čast ovome otajstvu.¹⁵ Tako nalazimo, da su 1373. godine kupili u Zadru uz stari svoj posjed još nešto zemljišta, kako bi na njemu mogli sagraditi crkvu Začeća Djevice Marije i do crkve kuću, u koju bi spremali samostanske prihode.¹⁶

Među svim benediktinskim samostanima ovaj je najduže i sve do kraja uzdržao glagoljicu u službi božjoj. Od starijih glagoljskih rukopisa, što su pripadali Pašmanu, sačuvani su fragmenti jednoga časoslova iz XIII stoljeća, fragmenti misala, iluminirani brevijar, hrvatski prijevod regule sv. Benedikta (sl. 31, 179), sumarij spisa iz XIV i više odlomaka iz raznih stoljeća, koji se odlomci čuvaju ili kod nas ili u inostranstvu (sl. 345).¹⁷ U takozvanom Tkonskom zborniku napisanom u XVI stoljeću (sl. 346) u Hrvatskom primorju, doprila su do nas, među drugim glagoljicom pisanim sastavcima, i dva hrvatska crkvena prikazivanja iz XV stoljeća. Ova prikazivanja idu među najstarije

^{12c} Delci, Indices: 570 f. 317', 321; 579 f. 855', 857'.

^{12d} Delci, Indices: 567 f. 197'; 581 f. 584'.

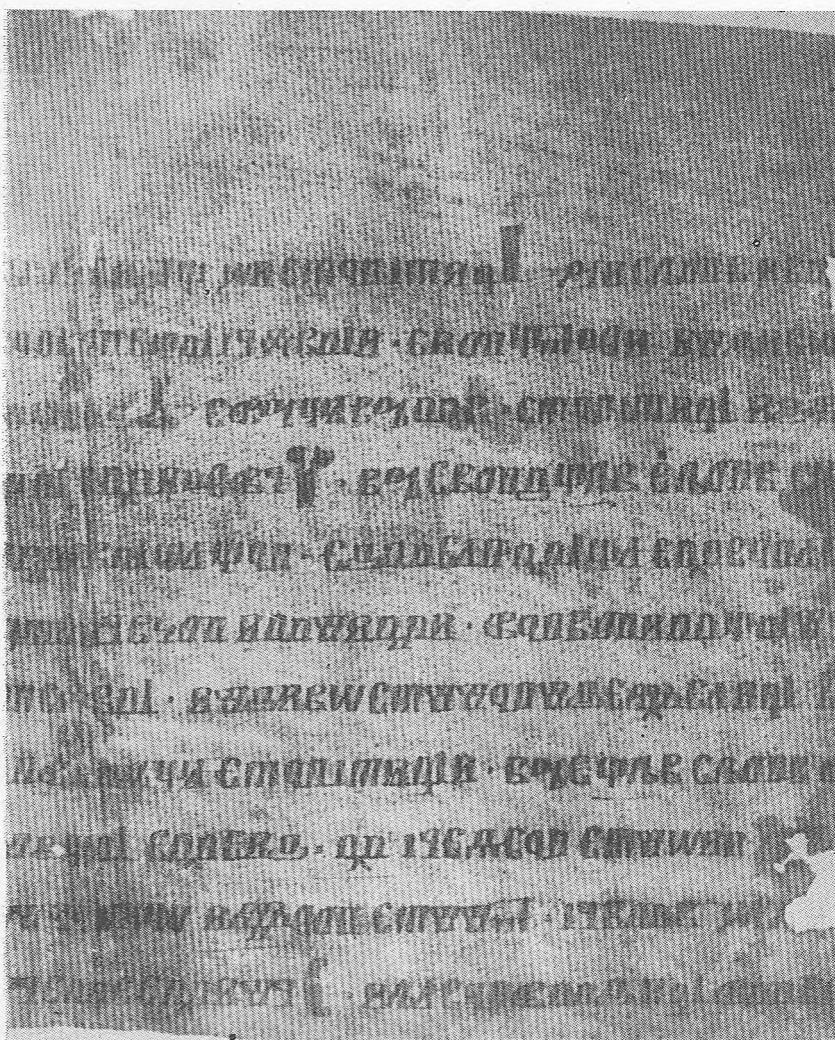
¹³ Smičiklas, Grada, g. 1382. 23. VI, 29. X i 16. XII.

¹⁴ Zjačić, n. dj., 111.

¹⁵ Svetkovina Marijina Začeća počela se slaviti najprije u Engleskoj u prvoj polovici XI stoljeća po samostanskim crkvama, premda su joj se protivili neki uvaženi teolozi i u benediktinskom redu i izvan njega. U Rimu je ova svetkovina poznata u samostanima od XIII, a izvan samostana od XIV stoljeća (Manrique, Annales Cisterc. I, 310; Ziegelbauer-Legipontus, Histor. rei literariae II, 84—88; Heimbucher, Die Orden I, 385; Lovrić Brunó, Heortologija, Svetkovine B. Dj. Marije, 60—62, 68).

¹⁶ Smičiklas, n. dj. XIV, 306—307, 523—527.

¹⁷ Pašmanski župnik Bakinić je, prema Bianchiju (n. dj. II, 136), posjedovao prošloga stoljeća lijep glagoljski misal rukom pisan na pergameni i urešen slikama u raznim bojama, a pripadao je ovomu samostanu.

Sl. 345. Vrlo stari glagoljski odlomak iz Tkona (Radovi Staroslavenskoga instituta II)
Im. 345. Antiquissimum fragmentum glagoliticum Tkonense

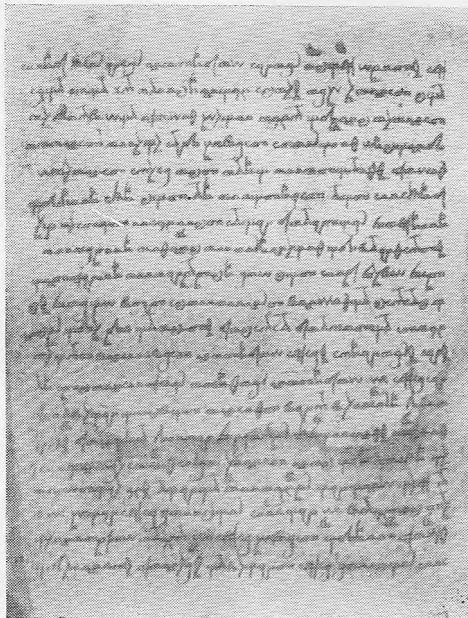
poznate sastavke te ruke,¹⁸ a prepisao ih je iz starijih predložaka neki redovnik Matej 1492. godine.¹⁹ Iz kasnijih se vremena sačuvalo više glagoljskih rukopisa.

¹⁸ Milčetić u Starin. XXXIII, 290—300; Fancev u Građi za povij. književn. hrv. XIV, 241—287; Vajs J., Benediktinské opatství rogovské v Dalmacii (Slavia XVIII, 223—225 — Praha 1947—1948); Milčetić Ivan, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa (Radovi Starosl. instituta II, 109, 112, 116, 117).

¹⁹ Ježić Slavko, Hrvatska književnost, 29 — Zagreb 1944.

Osim toga se na Čokovcu nalazi najbrojnija zbirka natpisa urezanih u kamen hrvatskom glagoljicom. Nađeno je naime u crkvi i oko nje osam potpunih ili djelomično sačuvanih sastavaka ove vrste.²⁰

Zato što su pašmanski monasi u liturgiji stalno upotrebljavali slavenski jezik, zvali su ih ilirskim monasima (*monaci cassinesi della nazione Illirica*, koji drže *la regola di S. Benedetto di rito illirico*), a njihovu kuću ilirskom ili glagoljaškom opatijom.²¹ I upravo radi toga što se pašmanska opatija

Sl. 346. Tkonski zbornik, f. 46 (fototeka Jugoslavenske akademije, Zagreb)
Im. 346. Miscellanea Tkonensis, f. 46

nije služila latinskim jezikom, a i radi svojih posebnih običaja, nije ona pristupila ni jednoj kongregaciji, kada su u novom vijeku kongregacije postale savremenim formama reorganiziranoga benediktinskog reda po svijetu i kod nas.

²⁰ Najstariji je iz 1490. godine.

²¹ Jelić, *Fontes XIII*, saec., 11; XIV saec., 9, 13, 14; XVII saec., 18; XVIII saec., 22, 27; Jelić u Vjesn. hrv. arh. dr. 1898, 87 — U rukopisu *Del Clero Illirico* od godine 1741. — iz zaostavštine zadarskoga nadbiskupa Maupasa — stoji i ovo: »Nella Diocesi di Zara la Chiesa Abbaziale di SS. Cosma e Damiano ha un monastero con alquanti Monaci Benedettini di lingua Illirica, avanzo dell'antichità e monumensto dell'antico zelo della religione benedettina, la quale servivasi della lingua Illirica«. (Bull. di archeol. e stor. dalm. 1919—1922, 117—118; *Cronia A.*, L'enigma del glagolismo in Dalmazia u *Rivista dalmatica* a. VII, fasc. II, 55—56).

Kada je ono češki kralj Karlo IV htio oživjeti glagoljsku pismenost u svojoj državi, zamolio je 1346. godine papu Klementa VI, da mu dozvoli otvoriti u Češkoj glagoljaški samostan i u nj pozvati nekoliko benediktinaca iz Hrvatske, iz samostana, što su nedavno stradali u ratu. Papa je udovoljio Karlovoj molbi, te je kralj osnovao opatiju Emaus u Pragu (sl. 344a) i u nju doveo nekoliko naših monaha, da budu učitelji glagoljice i obnovitelji slavenske liturgije.²²

Računa se, ali nije stalno, da su u Prag bili pošli pašmanski redovnici, jer je njihov samostan upravo malo mjeseci prije toga bio razoren od Mlečana, u borbi s Ljudevitom I Anžuvincem.²³ No naši benediktinci nisu dugo ostali u Češkoj. Njihova su naime braća, što su bili ostali na Jadranu, obnovili razoreni Čokovac, pa su se iseljenici, ako su odavle bili, doskora mogli vratiti u domovinu na svoje staro mjesto.

Već u XIV stoljeću opat je Sv. Kuzme i Damjana dobar dio prihoda opatije upotrebljavao za lično svoje uzdržavanje i vlastite potrebe,²⁴ a od tridesetih godina XV stoljeća i ovu je opatiju čvrsto zahvatio režim komende. Komendatarnom opatu su pripadali svi dohoci, ali se on imao brinuti za hranu i odijelo samostanaca, te u dobrom stanju uzdržavati crkvu i samostanske zgrade. Monasima je ostalo na raspolažanje samo nešto malo zemlje u blizini samostana. Komendataru je, osim toga, bila povjerena i disciplina monaha, premda je više papinih bula poslije Tridentinskoga sabora zabranjivalo komendatarima da se miješaju u nutarnju stegu samostanâ. Komendatar Sv. Kuzme i Damjana je naime mogao postaviti i zbaciti redovničkoga priora ili prepozita, nepokorne monahe bio je vlastan otjerati iz samostana i do običnoga broja nove u nj primati.²⁵ Vjerljivo zbog tih dužnosti, komendataru je bila odmjerena taksa od sama $33\frac{1}{3}$ forinta, na koliku su prije bili obavezani redovnički opati.²⁶

Nisu nam jasne granice egzempcije pašmanskoga samostana. Komendatar, naime, Petar Foscari 1452. godine je dokazivao, da njegova opatija nikada nije isplaćivala zadarskom nadbiskupu *subsidiū caritativum*. Zadarski nadbiskup je naprotiv tvrdio, da je pašmanska opatija običavala davati spomenuti tribut i da je podvrgnuta njegovoj vizitaciji (*et subiacere visitationi Jader-tini prae sulis*).^{26a}

Pašmansku su opatiju dobivali u komendu redovito visoki crkveni prelati, od kojih su se neki toliko istakli, da im se do danas sačuvala živa uspomena. Među takvima su bila dva Mlečanina, Marko Barbo i Dominik

²² Farlati, n. dj. I, 194; V, 10; Jelić, *Fontes XIV saec.*, 4; Stošić u *Croatia sacra* 1934, 3.

²³ Ljubić, List. II, 439; III 347; — Riceputijev indeks označuje pašmanske monahe skradinskim (monaci Pragenses colonia Scardon.) zato, što je glavnina njihovih posjeda bila u skradinskoj biskupiji. (*Monasticon Illyricanum*, fol. 95).

²⁴ Lucio, *Memorie di Traù*, 319.

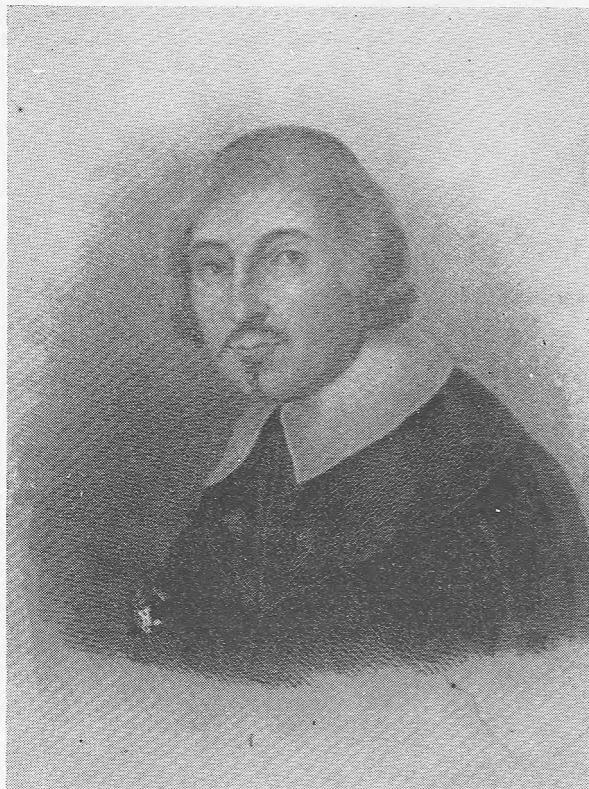
²⁵ Odluke apost. vizitatora od 1467. god. (u arhivu tkonskoga župnog ureda); Farlati, n. dj. III, 371—372, 402—403; Arhiv Sv. Kuzme i Damjana, kutija VI; Ispettorato pel culto, fasc. VI posiz. I n. 4.

²⁶ Vat. arhiv: Obl. et sol. 81 f. 93; S. C. 6 f. 38'; 7 f. 20; 8 f. 23; Arm. XXXIV t. 4 f. 36; Japundžić, Matteo Karaman, 62.

^{26a} Jelić u *Starinama XXIX*, 46—47.

Grimani, obojica kardinali i akvilejski patrijarhe, a Grimani k tome vješt diplomat, humanist i mecena. Komendataru, pak, Montemerlu de Montemerlo bio je povjerio papa Pijo IV (1560. god.) reformu opatije.²⁷

Od naših ljudi ovdje moramo posebno spomenuti dva Dubrovčanina, Petra Benešu i njegova nećaka Stjepana Gradića (sl. 347), obojicu kao papine tajnike i vatikanske bibliotekare, a Gradića posebno kao latinskoga pjesnika, vrsna teološkog i pravnog pisca i vrlo cijenjena diplomata. Od svih je pak komendatarnih opata za pašmansku opatiju vjerojatno bio najzaslužniji zadarski nadbiskup Mate Karaman (sl. 348), jer je mnogo brige uložio oko

Sl. 347. Stjepan Gradić, opat Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu (Vite e ritratti)
Im. 347. Stephanus Gradić, abbas SS. Cosmae et Damiani in insula Pašman

povjerene zadužbine i jer je priredio novo izdanje staroslavenskoga misala,²⁸ Karaman je predlagao rimskoj kuriji, da bi se u Rusiju mjesto misionara

²⁷ Vat. arhiv: Arm. XLII t. 13 n. 134.

²⁸ Treccani, Enciclop. ital. VI, 147; XVII, 971; Körbler, Pisma Gradića; Znameniti i zaslužni Hrvati, 25, 96; Hrv. enciklop. II, 385—386; Farlati, n. dj. V, 168.

drugih narodnosti slali hrvatski glagoljaši i da bi monasi pašmanske opatije mogli po raznim krajevima Rusije podignuti više benediktinskih samostana.²⁹

Zadužbinu je teško osiromašila turska najezda, najviše zbog toga, što je granica između otomanskoga carstva i mletačke republike zadugo tekla sredinom opatijskih posjeda. Uza sve to njezin je komendantar početkom XVII stoljeća godišnje primao 400 dukata,³⁰ a kontinuitet se redovničkoga života u njoj produžio sve do 1808. godine, dok i nju nije dokinula francuska vlast, a posjed joj inkamerirala 1809. godine, poslije smrti komendatara Ante Karamana.³¹

Sl. 348. Nadbiskup Mate Karaman, opat Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu
(fototeka Konzervatorskoga zavoda, Split)

Im. 348. Archiepiscopus Matthaeus Karaman, abbas SS. Cosmae et Damiani
in insula Pašman

Posljednji benediktinac s našega primorja pripadao je ovoj kući. Zvao se Petar Pletikosić (ili Pletikosa), a umro je 1850. godine.³² On je, pošto je bio zatvoren njegov samostan, kupio od austrijske vlade crkvu i samostansku zgradu s najbližom okolicom, restaurirao, koliko je mogao, pa sve to oporučno ostavio župnoj nadarbini u Tkonu. Ostali posjed je bio erar prodao

²⁹ Japundžić, n. dj., 41.

³⁰ Fermendžin Eusebij, Listovi o izdanju glagolskih crkvenih knjiga i o drugih književnih poslovi u Hrvatskoj od god. 1620—1648 (Starine XXIV g. 1891, 9).

na javnoj dražbi, ali se kasnije jedan dio zemalja ponovno vratio u državno vlasništvo.³³ Gospodarsku pak zgradu *Opatiju* u Tkonu, ruševine *Koludrove kuće* u Ugrinićima, *Koludrovice* ili *Koludrove njive* blizu Tkona i ostale opatij-ske zemlje na Pašmanu (osim samostanskoga kompleksa na Čokovcu) kupila je zadarska obitelj Pekota, koju je naslijedila obitelj Erco.

Pašmanski se samostan ubraja među najpoznatije sredovječne cenobije u Dalmaciji. Kao vjerojatno najbogatija kraljevska zadužbina sigurno se i brojem članova isticao nad mnogo samostana, ali je s opadanjem aktivnosti i discipline ujedno opadao i broj monaha.³⁴ Na Čokovac su dolazili monasi dobrim dijelom iz mjesta, u kojima je opatija imala svojih posjeda.³⁵

Evo, što znamo o napuštenosti kod Sv. Kuzme i Damjana.³⁶ Početkom XIII stoljeća nalazilo se u tkonskoj zadruzi dvadesetak braće, dok se koncem istoga stoljeća ovaj broj rasplovio. Godine 1325. bilo ih je svega pet, a 1359. opat s dva monaha.³⁷ Godine 1418. njihov broj je bio porastao na dvanaest, 1433. godine bilo ih je deset, ali od nastupa komende pa do sredine XVIII stoljeća samostan je redovito brojio oko šest članova. Pri kraju je i taj broj bio raspolovljen, dok su u času ukidanja opatije u njoj živjela samo dva benediktinca, oba iz Tkona.³⁸

Pašmanska je opatija bila doista imućna ne samo, jer je baštinila kraljevsko imanje u Rogovu, nego je i poslije preseljenja dobila novih posjeda po otocima i po kopnu, među njima i nekoliko crkava. Tako je preko hercega Andrije (1200. god.) utvrđila vlasništvo nad već spomenutom crkvom ili kapelom Sv. Krševana u predgrađu Šibenika, koju su joj bili darovali Šibenčani, ali je kasnije morala za nju i za kuću blizu nje voditi dugu parnicu s općinom i opatijom šibenskom.³⁹ — Isto tako je i na području skradinske biskupije samostan Sv. Kuzme i Damjana imao zemljjišnoga posjeda, mlinicu i nekoliko crkava, u kojima su njegovi svećenici obavljali službu božju⁴⁰ (sl. 349). — Gotovo na svakom većem posjedu nalazila se mlinica.⁴¹

Redovnice zadarskoga samostana Sv. Dimitrija ustupile su pašmanskoj opatiji prvih godina XIII stoljeća crkvu Sv. Petra u Bubnjanima u ime odštete i nagrade za pomoć, što su im monasi iskazali, kada su ono 1202. godine morale bježati iz razorenoga Zadra.⁴² Na sličan način su pašmanski

³² Upisnik umrlih župe Tkon I.

³³ Bianchi, Zara crist. I, 314; II, 134, 137; Radić u Starohrv. Prosvj. III, 67; Status Jadert., 168, 171; Klarić u Životu s Crkvom 1939, 98; Pechuška u Časop. katol. duchov. 1940, 194—195.

³⁴ Ristretto della visita Garzadoro, 4, 7.

³⁵ Jelić u Vjesn. hrv. arh. dr. N. S. III, 79—80.

³⁶ Prema nekoj nedokumentiranoj vesti ovaj je samostan nekada brojio šezdeset monaha (Bulllett. di archeol. e stor. dalm. III, 107).

³⁷ Smičiklas, n. dj. III, 141—142; VII, 27, 28; IX, 220—221; XII, 577—578; Abbate Gradi, Lettere e conti (u biblioteci Arheološkoga muzeja u Splitu, sign. 49. g. 14); Jelić u Vjesn. hrv. arh. dr. 1898, 58; Miscellanea I, 7.

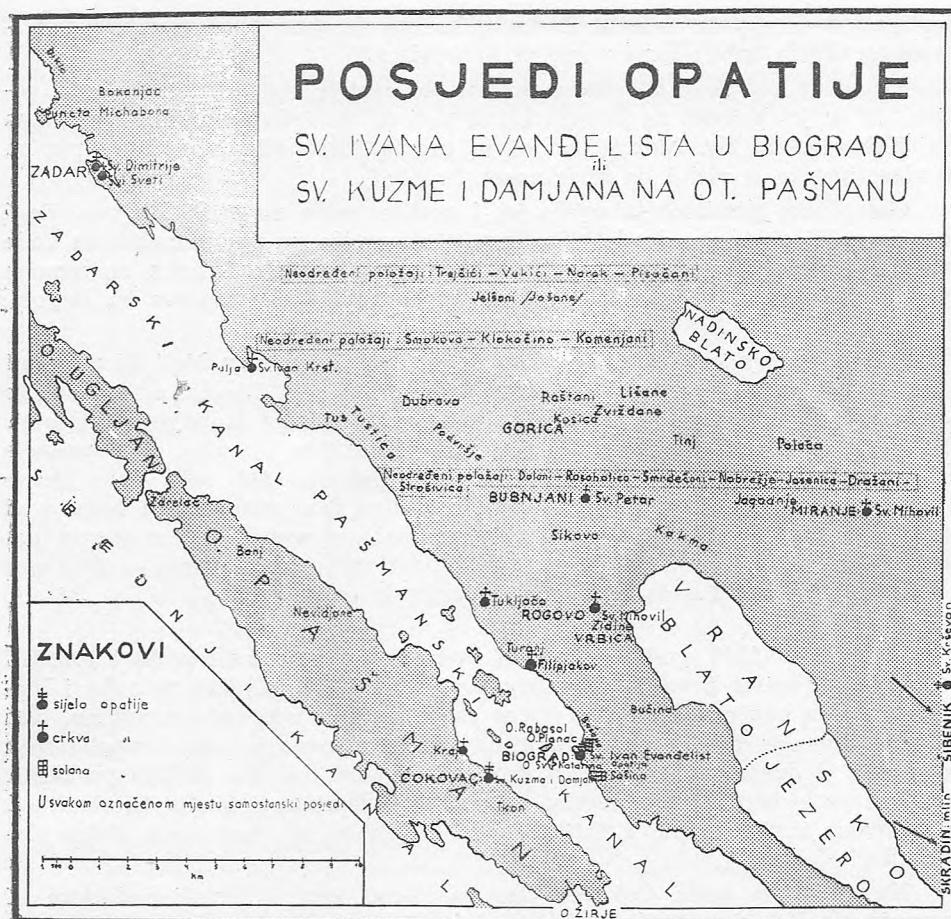
³⁸ Pašmanski rukopis regule sv. Benedikta; Farlati, n. dj. V, 22; Arhiv Sv. Kuzme i Damjana, passim; Ispettorato pel culto, fasc. VI posiz. I n. 4; Bianchi, n. dj. II, 134; Bulllett. di archeol. e stor. dalm. 1888, 139.

³⁹ Smičiklas, n. dj. II, 357; VII, 218—282; XIII, 548—551; XIV, 46—50.

⁴⁰ Smičiklas, n. dj. VIII, 199—206.

⁴¹ Smičiklas, n. dj. II, 182, 219, 293; III, 144.

⁴² Smičiklas, n. dj. III, 63—64, 66—67, 79—80, 82.

Sl. 349. Posjedi opatiye Sv. Ivana Evanđelista u Biogradu

(kasnije Sv. Kuzme i Damjana na Pašmanu)

Im. 349. Possessiones abbatiae S. Johannis Evang. Belgradensis
(postea SS. Cosmae et Damiani in insula Pašman)

monasi dobili na dar od zadarskoga klera i puka crkvu Sv. Dimitrija u Zadru, koja je pripadala istim koludricama. Sve to iz zahvalnosti, što su u spomenutoj nevolji lijepo primili na svoje posjede mnogo zadarskih izbjeglica, a u svoj utvrđeni samostan smjestili zadarski kaptol. — Po svoj prilici je opatija poslije preseljenja iz Biograda dobila i crkvu Svih Svetih kod Zadra.⁴³

Zadarski su posjedi uvjetovali boravak tkonskih monaha u Zadru, a boravak je rodio brojne veze s ovim gradom. Na taj način su na čelo tkonske

⁴³ Smičiklas, n. dj III, 55, 82, 212—213; Farlati, n. dj. V, 22; Ljubić, Libellus polic., 202; Radić u Starohrv. Prosvj. III, 65; Starine XLII, 411—412.

opatije nekoliko puta dolazili Zadrani, kojima je grad znao povjeriti zastupanje gradskih interesa na stranim dvorovima.⁴⁴

Prigodom procjene dohodaka pašmanske opatije konstatiralo se 1360. godine, da su joj prihodi za jednu trećinu veći od prihoda zadarskih samostana Sv. Krševana ili Sv. Marije, te joj je prema tome bila odmjerena papina dvadesetipetina u visini od devetnaest forinta.⁴⁵

Glavninom patrimonija ostalo je, i poslije seobe na otok, Rogovo. Radī toga je na Rogovu sve do dolaska Turaka stanovało po par monaha, da vode upravu ondašnjega gospodarstva. To donekle potvrđuje i neka savremena bilješka, prema kojoj su 1499. godine Turci ubili *Dum Stipana na Rogovi, piscu*.⁴⁶

Sve do ciparskoga rata (do 1570. god.), dok Turci nisu oteli ili poharali najbolji dio beneficija, opatija je na kopnu pobirala lijepih prihoda, i to od Rogova i Vrbice nad selom Filipjakovom i od sela Bubnjana i Gorice. Odavle je dobivala četvrtinu, odnosno desetinu, žita i vina. Za prihode s kopna imala je skladište i podrum u Filipjakovu. Od sela pak Tkona i Ždrelca na otoku Pašmanu primala je četvrtinu žita, vina, ulja i voća, a od triju otočića u Pašmanskom kanalu nešto malo u novcu. Još u drugoj polovici XVII stoljeća unajmljivao je komendatarni opat drugima, a koji put i svojim vlastitim monasima, godišnje prihode opatije za cijenu od 300 do 450 dukata.⁴⁷

Mlečani su 1345. godine na juriš osvojili samostansku utvrdu i svladali vojnike, koji su je branili. Tom prigodom su zarobili također monahe i klerike, koje su ondje našli. Za prvi čas su ostavili jaku posadu u kaštilu, koji su malo kasnije do temelja porušili zajedno s crkvom i svim samostanskim zgradama. I opata su zatvorili, a arhiv raznijeli.⁴⁸ Sve što je bilo porušeno, obnovili su redovnici po svršetku rata između Mletaka i kralja Ljudevita I, u razmaku između 1369. i 1418. godine,⁴⁹ najviše za opatovanja Petra Zadranina.⁵⁰

Na obrasлом brdu Čokovcu, što ga narod zove i Sv. Benediktom ili izrazom *Na Koludre*, danas se dižu ostaci tih zgrada, dijelom u ruševinama,

⁴⁴ Vjestn. hrv.-slav.-dalm. zem. arkiva VI, 36, 37.

⁴⁵ Fejér, Cod. dipl. tom. IX vol. VII, 166; Smičiklas, n. dj. XII, 519—520; XIII, 7—8; Rački u Radu Jugosl. akad. XXVI, 164 — U XV stoljeću je papinska taksa iznosila 33 forinta (Jelić u Vjesn. hrv. arh. dr. 1898, 39).

⁴⁶ Ljetopis Šimuna Klimentovića i Šimuna Glavića u Arkivu za povest jugosl. IV, 35, 39; Abbate Gradi, Lettere e conti — Neki Stipan pisac je ispisao na pergameni misalić, koji je danas sastavni dio opsežnoga glagoljskoga zbornika, što je iz neke knjižnice u Španjolskoj nedavno dospio u parišku Narodnu biblioteku (Slovo, VI—VIII, 384). Možda je to onaj Stipan, što su ga Turci ubili na Rogovu.

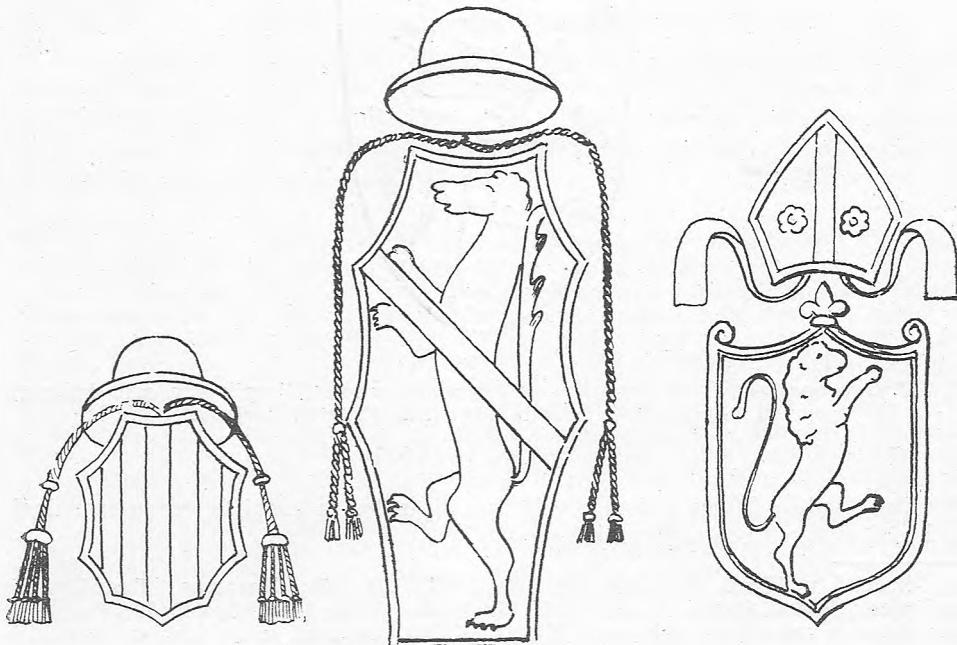
⁴⁷ Drž. arhiv u Zadru: Proveditoria generale, n. mj.; Jelić u Vjesn. hrv. arh. dr. N. S. III, 60; Miscellanea I, 62—64.

⁴⁸ Ljubić, List. II, 301, 306, 307, 308, 425, 439; III, 347—349; Smičiklas, n. dj. XII, 519.

⁴⁹ Smičiklas, n. dj. XIV, 190; Farlati, n. dj. III, 371—372.

⁵⁰ O tome govore tri natpisa, što sam ih donio u I svesku. U natpisu na crkvi Sv. Mihovila u Rogovu treba ispraviti ARAMER u FRATER, a [AT]Q(UE) POTE(N)TIS u O(MN)POTE(N)TIS.

a dijelom u trošnom stanju (sl. 108).⁵¹ Natpis nad vratima gotičke crkve pokazuje, da je crkvu nanovo sagradio opat Petar Zadranin 1369. godine,⁵² dok je portal i u timpanu kip Majke Božje s Djetetom (sl. 154) isklesan i crkva dovršena 1418. godine u venecijanskoj gotici za opatovanja Franje Maripetra (sl. 154).

Sl. 350, 351, 352. Tri opatska grba na Čokovcu (precrtao Filip Dobrošević, Split)
Im. 350, 351, 352. Tria stemmata abbatum in monte Čokovac (Tkon)

Crkva (oko 15×6 m) ima tri oltara, ali su im gornji dijelovi vrlo oštećeni. U crkvi se nalazi nekoliko ulomaka pleterne dekorativne plastike iz vremena hrvatske dinastije, grobna ploča opata Petra Praskvića iz 1426. godine i veliko gotičko raspelo naslikano na drvu u XV stoljeću (sl. 190).

Do crkve je stari, kasnije sniženi zvonik (sl. 88) i pod njim ostaci romaničkoga samostana, a na ruševinama samostanskoga zida nekoliko opatskih grbova (sl. 350, 351, 352). — Na župnoj crkvi u Tkonu je visilo staro samostansko zvono saliveno 1391. godine i urešeno grbom Fridrika Jurjevića (sl. 353), ali je u drugom svjetskom ratu uništeno, a materijal prodan. Tkonska župna crkva, koja na glavnem oltaru ima vrlo staru Gospinu palu, vjerojatno

⁵¹ Godine 1907. turističko društvo »Liburnija« je bilo restauriralo samostan (Maštrović dr Vjekoslav, Prvi turistički savezi u Dalmaciji, 18 — Zadar 1960), ali su oba svjetska rata na njemu ostavila znakove teškoga pustošenja.

⁵² Bullett. di archeol. e stor. dalm. 1888, 141 — Tekst natpisa v. na str. 365. I-sveska ove knjige.

donesenu s Čokovca, dobila je poslije propasti opatije i maleni dio od njezine, nekada bogate, riznice.⁵³

Arhiv opatije, u kojemu ima dosta isprava — među njima do dvije stotine pergamenta — iz raznih vremena, čuva Državni arhiv u Zadru u

Sl. 353. Grb opata Fridrika Jurjevića na tkonskom zvonu (Vjesnik hrv. arh. društva)
Im. 353. Stemma abbatis Tkonensis Federici Jurjević

jedanaest kutija. Manji i manje vrijedan dio spisa iz kasnijih vremena nalazi se kod župnog ureda u Tkonu.⁵⁴

⁵³ Jelić u Vjesn. hrv. arh. dr. 1898, 104, 106—107; Karaman, Benediktinci umjetnost; Status Jadert. a. 1908, 132; Karaman, Pregled umjetnosti, 70; Petricoli Ivo, Prinove zadarskom slikarstvu XV st. (Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji IX, 160).

⁵⁴ Smičiklas, n. dj. II, pag. VIII; Jelić u Vjesn. hrv. arh. dr. 1898, 70—88; Klarić, n. dj., 98.

---: Vat. arhiv: Obl. et sol. 22 f. 86'; 27 f. 10; 35 f. 27'; 36 f. 78; 56 f. 154'; 58 f. 154; 60 f. 141'; 63 f. 34; 70 (a. 1434); 64 f. 170'; 76 f. 40'; 86 f. 79'; Reg. Vat. 163 f. 66'; 233 f. 470; 187 f. 391; 394 f. 121; 879 f. 113; 1699 f. 139'; 1937 f. 50; Arm. XXIX t. 7 f. 105'; t. 58 f. 30'; t. 223 f. 229'; Arch. consist., Acta miscell., I f. 38; 116'; Delci, Indices: 563 f. 348; 565 f. 361', 365; 579 f. 894'; Potthast, Regesta I., 323; Maupas P. D., Spogli di documenti che si riferiscono all'abbazia di Rogovo — Tkon (rukopis u Naučnoj biblioteci u Zadru, Ms. 523); Smičiklas, Cod. dipl. II, 132—133, 211, 218, 232—233, 266—267, 268—270, 282—284, 286—287, 290—291, 293—294, 326—328, 345—346; III, 49—50, 99—100, 114, 144, 167, 202, 222—223, 311—312, 327; IV, 401; VI, 268, 412—414; VII, 5—6; VIII, 192—193, 194—195, 450—451; IX, 3—5, 18—21, 232; X, 265, 298, 597—599; XI, 138, 324—325; XII, 346—348, 592—594; XIII, 214—215, 268—269, 328—329, 330—331, 390—392, 430—431, 462—463, 502—503, 530—531, 543—544, 586, 587—588; XIV, 142—143, 157—158, 191—192, 293—294, 367—368, 369—370, 400—401, 458—459, 460—461, 552—553, 557—559; XV, 7—9, 83—84, 173—174, 214—215, 343—344; Smičiklas, Građa, g. 1379. 13. IV, 2. V i 27. V; g. 1383. 23. VI i 2. X; g. 1387. 23. III; g. 1389. 14. VI; g. 1393. 17. III; g. 1394. 9. X; g. 1395. 7. X; g. 1396. 27. VI; g. 1398. 12. II, 19. IV i 12. VI; g. 1400. 10. IX; Ljubić, Libellus polic.; Theiner, Monum. Slav. Merid. I, 174, 211, 244—245, 404, 459—460; Ljubić, List. II, 143, 145, 146—148; III, 165; VI, 10; Lucijeva građa, sv. 539., 214, 222, 222', 223, 354; Arhiv Sv. Krševana, caps. XII, 16; XV, 62; Miscellanea I, 61; II—IV, 5, 117; Farlati, n. dj. III, 225, 252, 256—258; IV, 9, 13—14; V, 22, 70, 71, 73, 76—78, 122—123, 194, 251—252, 294;

3. Sv. Grgur u Vrani

Kralj Zvonimir je oslobođio od svakoga tereta i uoči svoje krunidbe mjeseca listopada 1076. godine darovao papi Grguru VII i rimskoj crkvi samostan Sv. Grgura u Vrani (*sancti Gregorii monasterium, cui Vrana est vocabulum*) s čitavim posjedom i riznicom punom dragocjenih predmeta (sl. 22). Iz te riznice Zvonimir posebno navodi srebrni kovčežić s moćima pape sv. Grgura Velikoga, dva križa, kalež s patenom, dvije zlatne krune ukrašene dragim kamenjem i skupocjeni tekst evanđelja napisan srebrnim slovima na pergameni grimizne boje (*cum evangeliorum textu de argento*). Sve je ovo Zvonimir predao papinu legatu Gebizonu, koji je inače bio benediktinski opat Sv. Aleksija u Rimu.¹

VI, 244; Valier, Vis. Jadren., f. 75; Coleti, Accessiones, 63; Jelić, Fontes XIII saec., 11; XVII saec., 72; XVIII saec., 20, 27; Šišić, Nekoliko isprava, 161—162, 188; Sella-Vale, Rationes decimarum, 427, 428; Thomas Arhidiaconus, Histor. Saloni., 97; Gams, Series episc., 774, 782, 807; Carrara dr F., Archivio capitol. di Spalato, 29; Bullett. di archeol. e stor. dalm. a. 1880, 106—108; a. 1881, 75, 89; a. 1888, 139—141; a. 1889, 25—27, 40—41, 186—189; a. 1890, 13—15, 26—30, 61—63, 76—78, 93—95, 110—111, 183—187; a. 1891, 28—32, 38—43, 57—59, 74—77, 141; Bianchi, n. dj. I, 55; 437; II, 157, 159; Pavić u Starin. VII, 57—129; Rački, Nutarnje stanje, 69; Rački u Radu Jugosl. akad. XXVI, 164; Bogišić, dr V., Dvije riječi o Stj. Gradiću (»Dubrovnik« 1866, 308—309); Pucinelli, Chron. insignis monasterii DD. Petri et Pauli de Glaxiate, 178 — Mediolani; Fermenđin u Starin. XXIV, 9; Memorie Pauli de Paulo (Vjesnik zem. arh. VI, 34, 36); Stipićić-Samšalović, Isprave (Zbornik Histor. inst. Jug. akad. II, 291); Starine XXXIX, 161, 188; — Milčetić u Starin. XXXIII, 135, 161, 290—300, 381—382; Jelić u Vjesn. hrv. arh. dr. 1898, 57—108; Tveković, Č., Istraživanje starina u Biogradu na moru i u njegovoj okolini (Ljetopis Jugosl. akad. g. 1930/31, 150—152); Böttner E., L'archivio 9 158, 160; Bulić-Katić, Stopama hrv. narod. vladara, 121—122; Lisičar Vicko, Lopud, 76—79 — Dubrovnik 1931; Šišić, Hrvoje Vukčić, 148, 150; Badurina u Hrv. Straži od 6.—25. VI 1935; Dudan, La Dalmazia nell'arte I, 95, 141; Novak, Script. Benev., 10; Karaman, Umjetnost u Dalmaciji, 33—34; Körbler dr Đ., Pisma opata Gradića (Monum. spect. histor. XXXVI, 6—9, 92); Pechuška u Časop. katol. duchov. 1940, 14—54, 108—131, 192—208; Florio Banfi u Archivio storico per la Dalmazia, vol. XXVI, 370; Dictionnaire d'histoires VI col. 661; Gunjača u Starin. XLII, 272, 281, 285, 295, 298, 302, 303, 306, 309, 311, 327, 336, 338, 340; Milan Veršić, Historijsko-kulturni spomenik na brdu Čokovcu na Pašmanu (Zadarska revija 1952, br. 3, str. 41—43); Fisković, Zadarski majstori (1905. g.), 43—44, 62, 153—154, 165; Ostojić, Benediktinci glagoljaši; 14, 25—27; Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji IX, 164—165; Enciklop. likovn. umjetn. I, 736—737; Japundžić n. dj. 45, 53—54, 68.

³ — ¹ Bianchi drži, da je onaj srebrni kovčeg s moćima sv. Grgura pape kasnije dospio u riznicu Sv. Marije u Zadru (Zara crist. II, 361; Zlato i srebro Zadra, katalog izložbe, 18 — Zagreb 1951; sl. 354). — Ivan Tomko Mrnjavić je tvrdio da jedan od ona dva križa nosi na sebi hrvatski natpis i da se čuva u sakristiji Sv. Petra u Rimu (Kukuljević u Radu Jugosl. akad. LXXXI, 7—8). — Za dvije zlatne krune urešene dragim kamenjem Barada nagada da su mogle biti upravo one, kojima su se krunili kralj Zvonimir i kraljica Jelena (skripta). Karamanu su to po svoj prilici zavjetne krune (Pregled umjetnosti, 28). Drugi pak misle, da su to bili nekakvi crkveni svjećnjaci (Šišić, Povij. Hrv., 561; Katić u Listu biskupije splitsko-makarske god. 1939, 42). U novije vrijeme Katić dokazuje, da su te krune služile za ekvilibrij lanaca, o kojima su visile euharistijske golubice (Katić Lovre, Prilog poznavanju crkvenog namještaja u Dalmaciji, u Vjesniku za arheol. i histor. dalm. LVI—LIX, 245). — Onaj dragocjeni evanđelijar, računa Viktor Novak, sada se nalazi u Rimu (Script. Benev., 61).